

Rodenbach opgroeide, de invloeden die hij onderging op school, aan de universiteit, van vooraanstaande letterkundigen, de evolutie ook van zijn karakter, zijn denken en handelwijze. Het eerste deel van de kroniek, van de hand van de jurist M. de Bruyne over Rodenbachs leven tot aan het einde van zijn schooltijd (1856-1876), mist toch nog de nodige diepgang. De historica L. Gevers daarentegen roept in het tweede deel, dat overigens twee derden van het boek beslaat, een indringend en sprekend beeld op van de toenmalige Leuvense universiteit, het studentenleven, de spanningen tussen de West- en de andere Vlamingen, de relatie van Rodenbach tot Pol de Mont, Hugo Verriest, P.P. Alberdinck Thijm enzovoort.

De kroniek biedt dus meer dan een levensschets van Rodenbach alleen. Daarom betreuren we het dat ze geen indices bevat die haar vlot bruikbaar had gemaakt voor verder onderzoek over de Vlaamse beweging tijdens de betreffende periode.

De kroniek eindigt met een 'Nawoord' door prof. M. Wildiers dat de betekenis van Rodenbach voor de latere katholieke Vlaamse studentenbeweging had moeten toelichten. Ons inziens is dat nawoord eerder het getuigenis van een deelgenoot aan de beweging die in Rodenbach een vroege Vlaams-nationalist ziet, wat niet bevestigd wordt door het objectieve historische relaas van de kroniek zelf. Of moet het nawoord begrepen worden als een bewijs dat de 'mythe Rodenbach' nog niet helemaal voorbij is?

Leen Van Molle

Camille Huysmans, *Geschriften en documenten*, I, *C. Huysmans in Brussel*, D. de Weerd en W. Geldolf, ed. (Antwerpen-Amsterdam: Standaard wetenschappelijke uitgeverij, 1974, xiii + 145 blz.); II, *C. Huysmans en België tijdens Wereldoorlog I*, *idem*, ed. (*ibidem*, 1975, 137 blz.); Vla, *C. Huysmans en de cultuur*, *idem*, ed. (*ibidem*, 1979, ix + 286 blz.); VIb, *C. Huysmans en het onderwijs*, H. van Daele, ed. (*ibidem*, 1976, vii + 341 blz.); VII, *C. Huysmans in Londen*, H. Balthazar en J. Gotovitch, ed. (*ibidem*, 1978, xxx + 268 blz.); VIII, *De Belgische socialistische leden in Londen*, J. Gotovitch, ed. (*ibidem*, 1981, ix + 227 blz.).

Camille Huysmans (1871-1968) is ongetwijfeld één van de meest markante en veelzijdige figuren geweest uit de Belgische socialistische beweging die niet enkel zijn stempel drukte op de internationale arbeidersbeweging - hij was de secretaris van de Tweede Internationale - maar die ook de binnenlandse politiek van België gedurende lange tijd gevoelig trachtte te beïnvloeden. Hij liet een uiterst omvangrijk en belangrijk archief na dat de meest verscheiden stukken bevat: autobiografische nota's, herinneringen en andere egodocumenten, massa's bescheiden resulterend uit de talrijke openbare functies die hij achtereenvolgens bekleedde (gemeenteraadslid, parlamentslid, minister), een uitgebreide correspondentie met de meest diverse leden van het Belgische establishment, brieven aan en van buitenlandse politieke leiders, voornamelijk uit de socialistische partijen.

Dit vele lopende meters omvattende privé-archief wordt beheerd door de familieleden en een aantal politieke vrienden van wijlen C. Huysmans die zich allen terdege bewust zijn van de onschatbare waarde van deze documenten en geschriften voor de reconstructie van het recente politieke verleden. De wetenschappers onder hen vatten in het begin van de jaren 1970 dan ook het plan op de meest representatieve en belangrijkste archiefstukken toegankelijk te maken voor een breed publiek. De Antwerpse Standaard wetenschappelijke uitgeverij werd bereid gevonden deze reeks bronnenpublicaties uit te geven. De leden

van het actiecomité verdeelden de taak onder elkaar, daarbij rekening houdend met hun respectieve wetenschappelijke deskundigheid. Met betrekking tot de te behandelen onderwerpen werd vooraf een bepaald plan opgesteld. Dit gebeurde echter vóór men greep had op het materiaal, zodat er ondertussen een aantal wijzigingen aangebracht werd. Zes delen verschenen tot op heden: twee daarvan (I en II) slaan op de carrière van C. Huysmans vóór en tijdens de eerste wereldoorlog, twee andere op zijn verblijf te Londen tijdens de tweede wereldoorlog (VII en VIII), terwijl de thema's onderwijs en cultuur elk centraal staan in een apart boekdeel (VIa en VIb). Huysmans en de Vlaamse Beweging en zijn rol in de na-oorlogse periode worden kennelijk momenteel voorbereid, maar in welke preciese fase de vroeger aangekondigde thema's (Huysmans en Antwerpen, Huysmans als de man van Stockholm en Huysmans en de joodse gemeenschap) zich op dit ogenblik bevinden, valt moeilijker op te maken.

Het reeds gepresterde werk bewijst echter al voldoende dat het hier om een zeer interessante wetenschappelijke onderneming gaat. De werkwijze van de verschillende samenstellers is nagenoeg steeds dezelfde. Ze selecteren een aantal stukken geconcentreerd rond een bepaald thema of een periode uit Huysmans carrière, rangschikken deze rond een beperkt gehouden aantal subcategorieën, voorzien elk onderdeel en meestal ook elk archiefstuk van een korte introductie, brengen de nodige biografische toelichtingen en heuristische referenties aan en laten de bronnenpublicatie vooraf gaan van een soms omstandige inleiding waarin voornamelijk de historische en sociaal-politieke context wordt weergegeven waartegen de figuur van Huysmans dan geprojecteerd wordt. Vooral deze laatste opdracht stelt de samenstellers dikwijls voor grote problemen, gezien er nog weinig degelijke monografieën bestaan over deze periode.

Alhoewel de vakkennis van de onderscheiden auteurs er weliswaar garant voor staat, wordt de lezer toch weinig of geen houvast geboden om de representativiteit en de waarde van de stukken af te wegen ten opzichte van het gehele archiefbestand. Een inventaris ontbreekt immers nog tot op heden, terwijl men in de inleiding tevergeefs zoekt naar gegevens over de selectiecriteria. Maar in het licht van de consultatieproblemen, waarmee de onderzoeker naar recent bronnenmateriaal nog steeds geconfronteerd wordt in België, mag men zich vanzelfsprekend gelukkig prijzen dat een deel van het archief op deze wijze opengesteld werd.

Huysmans vormingsperiode als politicus had plaats rond de eeuwwisseling en in de hoofdstad. In 'Huysmans in Brussel' leren we hem dan ook achtereenvolgens kennen als lesgever in de anarchiserende 'Université nouvelle'-beweging, als journalist van een progressief liberaal dagblad, en als een actief en vooral pragmatisch ingesteld socialistisch gemeenteraadslid die zich ten volle inzet voor de verschillende zuilorganisaties. Ideologische en theoretische beschouwingen wegen in de geschriften uit deze periode niet door, alhoewel hij gefundeerde kritiek formuleert op het reformisme van de toenmalige coöperatieven en vakbonden en op de verburgerlijking van de partij. Over de strijdvraag die toen centraal stond, met name of vakbond en partij al dan niet hecht dienden samen te werken, had hij eveneens welbepaalde ideeën: hij was een overtuigd voorstander van de politieke participatie van de bonden. Maar uit zijn negatieve houding ten aanzien van de inschakeling van het stakingswapen bij de verovering van de politieke macht en zijn resolute afkeuring van de staking van 1902, blijkt anderzijds dat hij tot de zeer gematigde vleugel van de toenmalige sociaal-democratie behoorde.

Dezelfde karaktereigenschappen en opvattingen en ook hetzelfde Brusselse milieu vinden we grotendeels terug in de documenten die tijdens de eerste wereldoorlog werden opgesteld. In deel II zien we Huysmans vooreerst optreden als organisator van de bevoorra-

ding van de Brusselse bevolking, eerst vanuit het nog niet bezette Antwerpen, later vanuit Nederland. Zowel de gegevens betreffende deze ravitailleringproblemen als deze met betrekking tot Huysmans initiatieven ten bate van de Belgen in Nederlandse interneringskampen, deze over zijn verzet tegen de deportaties van Belgen naar Duitsland en deze over zijn activiteiten bij het over de grens brengen van vluchtelingen, hangen een sprekend en concreet beeld op van de oorlogssituatie. Wel treft men hier en daar toespelingen aan op zijn aanwezigheid in Le Havre, waar de Belgische regering verbleef, maar noch aan dit belangrijke onderwerp, noch aan zijn rol in de 11de Internationale te Stockholm, werd in dit deel systematisch aandacht besteed. Dat deze thema's binnen afzienbare tijd behandeld zullen worden, is dan ook de wens die elke historicus van de eerste wereldoorlog uitdrukt. Daarmee zal de eerste periode uit Huysmans leven nagenoeg afgesloten zijn, aangezien zijn politieke activiteiten na de eerste wereldoorlog verlegd werden naar Antwerpen.

Van Huysmans enorme veelzijdigheid en onderlegdheid leverden de thema-delen over cultuur en onderwijs de meest sprekende bewijzen. Zijn gekende voorkeur voor de muziek uit zich in de publikatie van talrijke officiële stukken en in de desbetreffende privé-briefwisseling. Een verrassing is het tevens te constateren dat zijn intense culturele belangstelling zich ook uitstreckte over alle vormen van de beeldende kunst en zijn aandeel in de cultuurpolitiek van België geenszins gering is geweest. Alhoewel dit deel vooral in beslag wordt genomen door officiële redevoeringen, leidt de opgenomen correspondentie met de leden van de Belgische kunstenaarswereld tevens tot een verhelderend inzicht in de onderlinge verhoudingen tussen de artiesten en hun relaties tot de subsidies verstrekkende overheid. In 'Camille Huysmans en het onderwijs' wordt hij dan weer voorgesteld als specialist op onderwijsgebied en als deskundig pedagoog. Na de lectuur van de talrijke onuitgegeven essays en krantenartikelen, de wetsvoorstellen en -ontwerpen en de briefwisseling met onderwijsspecialisten uit de eigen en andere partijen, krijgt men alleszins de indruk dat hij een minister van onderwijs is geweest die bijzonder goed op de hoogte was van de problematiek die zijn kabinet te behandelen kreeg. Bevatten de eerste hoofdstukken vooral biografische en anecdotische gegevens uit zijn studiejaren en zijn leraren carrière, voor de kennis van de Antwerpse onderwijswereld daarentegen zijn de documenten afkomstig uit zijn carrière als onderwijsschepen (wethouder) van het grootste belang. Onontbeerlijk voor de reconstructie van het Belgische onderwijsbeleid en meer bepaald met betrekking tot de na-oorlogse democratisering van de staatsscholen, is het laatste hoofdstuk. Dat Huysmans zonder enige twijfel een stempel heeft gedrukt op het Antwerpse en het openbare onderwijs komt duidelijk aan het licht.

Maar of die invloed in de andere sectoren van de politieke besluitvorming van even groot belang is geweest als men steeds verondersteld heeft, is een andere vraag. Uit deel Vil van de reeks, gewijd aan Huysmans te Londen, komt zulks alleszins niet tot uiting. Zes onderwerpen worden erin behandeld: de oorzaken van Huysmans vlucht naar Frankrijk en zijn vertrek naar Londen; de conflicten naar aanleiding van de vorming van de Belgische regering in Londen waaraan hij niet deelnam; de activiteiten van het bureau dat de Belgische vluchtelingen in Groot-Brittannië opving en deze van de 'Consultatieve regeringsraad' gevormd door de parlementsleden; de problemen rond het leger en de betekenis van de diamantnijverheid en van de Kongo-kolonie. Al de brandende politieke vraagstukken die in Londen tot uiting kwamen, komen op die manier bijgevolg aan bod. Dat Huysmans een centrale figuur was bij het oppositievoeren van de parlementsleden tegen het autoritaire viermanschap Pierlot-Spaak-Gutt-De Vleeshauer, heeft tot gevolg dat men het optreden van de Londense regering vanuit een heel nieuwe hoek kan bekijken. Het hoofdstuk over het Belgische leger toont aan dat er ook al in Londen fundamentele controversen beston-

den in het royalistische kamp. Maar noch over dit onderwerp, noch over de andere beleidsbeslissingen, schijnt Huysmans volledig en goed geïnformeerd te zijn. Dat hij te Londen veeleer in de marge van de echte politiek geopereerd heeft, is dan ook een conclusie die de samensteller van dit deel eveneens getrokken heeft.

En hier raakt men wel de beperkende betekenis aan van dergelijke bronnenpublicaties: door alle gegevens rond één figuur te centreren stelt men inderdaad grenzen aan het aantal invalshoeken waarlangs de problemen kunnen benaderd worden. Vandaar dat het laatst verschenen deel in de reeks mijns inziens het meest boeiende en historisch meest interessante is geworden. Uit het archiefonderzoek was namelijk gebleken dat de documenten over de socialistische beweging te Londen zo uitgebreid en nieuw waren dat er een apart boekdeel aan gewijd kon worden. Huysmans was immers de verbindingsman tussen de honderden prominente socialisten uit vele landen die in Londen verbleven, was actief in een hele reeks van internationale initiatieven en de spilfiguur van de Belgische socialisten. J. Gotovitch betrok er bovendien aanverwante stukken uit andere privé-archieven bij en spande zich in om telkens vernieuwende introducties op te stellen, waardoor hij een fundamentele basis legde voor het onderzoek naar het Belgische socialisme tijdens en na de tweede wereldoorlog.

Wegens het belang van deze problematiek voor de na-oorlogse politieke evolutie willen we tot slot wat langer blijven stilstaan bij een tweetal onderwerpen die via deel VII maar vooral via deel VIII ontwikkeld kunnen worden. In de eerste plaats is het beeld van de BWP in deze periode nu heel wat scherper geworden. Met hoeveel moeilijkheden de socialisten af te rekenen hadden, komt duidelijk tot uiting in de berichten uit het bezette gebied. Niet alleen het 'nieuwe orde'-manifest van H. de Man zorgt voor beroering, maar ook in vakbondskringen is er sprake van ontredde, terwijl de ontmanteling van de overige zuilorganisaties eveneens ingezet wordt. Hoe langer de oorlog duurt, hoe sterker de concurrentie tussen socialisten en communisten wordt. Zowel in de verzetsorganisaties als in de vakbonden ontplooft de KPB immers een machtspositie en vult ze het ontstane vacuüm op. Dat de rivaliteit tussen beide partijen groot zal zijn bij de bevrijding, daar verwacht men zich én in Londen én in België aan. De vrees dat een deel van de rechterzijde na de oorlog rond de figuur van de koning een conservatieve regering tot stand zal brengen, zette er de Londense socialisten anderzijds toe aan prioriteit te verlenen aan het herstel van de parlementaire democratie. Een hard optreden tegenover de collaboratie sloot hierbij aan. De wijze waarop heel deze politiek voorbereid werd, komt in meerdere rapporten en brieven in ruime mate aan bod. Maar ook voor de kennis van de machtspositie van de Londenaars binnen de partij is vooral deel VIII een eersterangsbron. Ondanks het feit dat de socialistische groep in Londen numeriek de sterkste was, tal van leidersfiguren telde, degelijk georganiseerd en politiek vrij actief was, lijdt het toch geen twijfel dat het socialistische thuisfront de teugels van de macht vasthield. De ideologische en persoonlijke tegenstellingen die te Londen meer dan eens op de voorgrond kwamen en het wederzijdse wantrouwen tussen de regering en de socialistische parlementsleden, leidde zeker niet tot de vorming van een sterk Londens blok. Het gemis aan permanente contacten met partijgenoten uit bezet België gaf de Londenaars weinig mogelijkheden tot inspraak. Per slot van rekening waren het de clandestiene socialisten in België die op gevaar van hun leven aan het verzet deelnamen en de heroprichting van de socialistische partij voorbereidden. Niet uit de Londense groep maar uit de illegale BWP worden dan ook de topfiguren gerecruteerd die de na-oorlogse socialistische partij en vakbond zullen domineren.

Dat er tijdens de bezetting contacten werden gelegd tussen sommige afgevaardigden van de werkgevers en vertegenwoordigers van de socialistische en christelijke arbeidersbewe-

ging met het oog op het afsluiten van een na-oorlogs 'sociaal pact' en de Londenars eveneens bedrijvig waren op dit vlak, is niet onbekend. De gepubliceerde documenten en vooral de besprekingen ervan zorgen ervoor dat dit sociaal-economische luik op een meer systematische wijze belicht wordt en de standpunten van de linker- en rechtervleugel in de arbeidersbeweging voortaan beter afgebakend zijn. De resultaten van deze discussies verklaren immers mede waarom bij de bevrijding de Belgische Socialistische Partij geenszins het accent legde op bruuske structuurhervormingen, maar wel op de realisatie van een meer geleide economie, op de uitbreiding van een coherent en verplicht systeem van sociale verzekering voor alle arbeiders en op het paritaire overleg. De voorstanders van een geleidelijke hervormingsbeweging gaven ook tijdens de oorlog de toon aan in de partij en in de vakbondsleiding. Zulks bleek ook uit de onderhandelingen die te Londen gevoerd werden tussen deze rechterzijde en de voorstanders van een gematigd 'travaillisme' uit de christelijke beweging. De idee om de vooroorlogse verzuiilde arbeidersbeweging na de bevrijding af te breken en een Hervormingsgezinde eenheidspartij op te richten kreeg dan ook effectief gestalte tijdens de oorlogperiode. Dat deze politiek niet strookte met de na-oorlogse BSP-strategie om communistisch stemmende kiezers terug te winnen, leidde tot de mislukking van het experiment. Pas in de jaren zestig zou deze 'travaillistische' politiek enige kans krijgen. Maar de oorsprong ervan lag, zoals voor zovele na-oorlogse bewegingen, echter in de oorlogperiode. Naast de vele andere, is het één van de belangrijkste verdiensten van deze reeks bronnenpublicaties dergelijke fundamentele achtergronden bloot te leggen.

E. Witte

M.P. de Bruin, *Waken en bewaren. 100 jaar Provinciale Waterstaat Zeeland 1881-1981* (Middelburg: Provincie Zeeland, 1981, 312 blz., f69,50, ISBN 90 6047 845 2).

Ter gelegenheid van het eeuwfeest van de Provinciale Waterstaat in Zeeland heeft het provinciaal bestuur een indrukwekkend gedenkboek uitgegeven. Het schrijven van de tekst werd toevertrouwd aan M.P. de Bruin, hoofd van het Documentatiecentrum Zeeuws Deltag gebied en archivaris van het waterschap Walcheren. Deze heeft zich uitstekend van zijn taak gekweten; de voornaamste gebeurtenissen en ontwikkelingen ten aanzien van dijken en zeekeringen, van wegen en verkeersmiddelen zijn op overzichtelijke en deskundige wijze beschreven en toegelicht. Gezien de veelsoortige zaken, die moesten worden behandeld, zijn sommige hoofdstukken wel wat fragmentarisch geworden. De Bruin dringt zijn mening niet aan de lezer op, maar laat de bronnen spreken, waarna de lezer zijn eigen conclusies kan trekken. Die bronnen waren in de eerste plaats te vinden in het archief van de Provinciale Waterstaat; verder zijn vele stukken uitgaande van het provinciebestuur in het verhaal verwerkt en is er een grondig onderzoek verricht in de kranten en verdere literatuur.

Het toezicht op de 'dijkagiën' was in de oude Republiek gewoonlijk een lokale zaak; pas in de Bataafse en Franse tijd kwam er een gecentraliseerde organisatie tot stand, die na 1815 in grote lijnen bleef bestaan. Slechts minder belangrijke havenwerken en sluisen werden aan de provincie overgelaten; de meeste wegen, kanalen en polders stonden onder supervisie van de rijkswaterstaat, welks gezicht in Zeeland in de eerste helft van de negentiende eeuw werd bepaald door Abraham Caland, ingenieur, later hoofdingenieur, en onder andere ook belast met de leiding over de kerkenbouw! Toen Thorbecke in 1864 de provincies aanspoorde om elk een eigen waterstaatsdienst te stichten, protesteerde Zee-